

A Psychoanalytic Analysis of Nima Yooshij's Poem *Afsaneh* Based on Jung's Theory of the Unconscious

Reza Ghanbari Abdolmaleki

1. Corresponding Author, Assistant Professor of Persian Language and Literature, Damghan University, Damghan, Iran.
Email: abdolmaleki@du.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:
Received:
9 December 2024
Received in revised form:
06 May 2025
Accepted:
20 May 2025
Published online:
21 March 2026

Keywords:
Nima Yooshij 'Carl Gustav
Jung 'Afsaneh 'Archetype '
Unconscious Mind.

Nima Yooshij's poem *Afsaneh*, as one of the early examples of transformation in modern Persian poetry, employs a symbolic and psychological structure to express the inner experiences of the human psyche. This study, drawing on Carl Gustav Jung's analytical psychology, explores the representation of the hero's psychological journey and inner transformation in the poem. The central research question examines how Jungian archetypes-such as the Hero and the Anima-reflect the stages of the hero's psychological journey and contribute to his path toward self-awareness. The research method is descriptive-analytical, with a focus on the concepts of the collective unconscious and Jungian symbolism. Findings indicate that the hero, through encounters with emotional and social challenges, moves toward the integration of opposing aspects of the psyche. Along this path, Jungian archetypes serve as guiding forces, and the poem's structure mirrors the phases of the hero's inner journey. By analyzing *Afsaneh* through the lens of Jungian theory, this study offers a fresh understanding of the psychological dimensions in the works of Nima Yooshij and highlights their role in articulating the evolution of modern Persian poetry.

Cite this article: Ghanbari Abdolmaleki, Reza. (2026). A Psychoanalytic Analysis of Nima Yooshij's Poem *Afsaneh* Based on Jung's Theory of the Unconscious. *Journal of Lyrical Literature Researches*, 24(46), 209-228.

<http://doi.org/10.22111/jllr.2025.50464.3301>

© Ghanbari Abdolmaleki, Reza.

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

Extended abstract

1. Introduction

Nima Yooshij's poem *Afsaneh* is one of the most prominent examples of modern Persian lyrical poetry. By exploring themes such as the search for meaning, self-discovery, and confrontation with the unconscious, it provides a rich ground for psychological analysis. This article employs Carl Gustav Jung's analytical psychology to examine the structure and meaning of the poem, aiming to reveal how archetypes such as the Hero, Anima, and Shadow are deployed in the narrative to represent the psychological transformations of the main character.

The protagonist of the poem, portrayed as an introverted hero, undergoes an identity crisis, experiences a sense of alienation, and longs for salvation. His dialogue with *Afsaneh*—an embodiment of the Anima archetype and the feminine force of the unconscious—constitutes a confrontation with the repressed aspects of the psyche and marks the beginning of the individuation process. According to Jung, this process signifies the journey from psychic fragmentation and dissociation toward integration and self-realization. In this poem, symbolic oppositions such as reason versus emotion, despair versus hope, and consciousness versus the unconscious create the conditions for the protagonist's inner transformation.

The main research questions are as follows: How are the Hero and Anima archetypes represented in the poem? What roles do the elements of the collective unconscious, the Shadow, and the Anima play in the semantic structure of the poem? And how does the process of individuation unfold in the narrative? The study hypothesizes that the psychological structure of the protagonist is depicted through his interactions with these archetypes and his internal and social struggles, and that the symbolic structure of the poem is fundamentally shaped by these concepts.

Ultimately, this study demonstrates that *Afsaneh* is not only a reflection of the poet's individual experience but also, through its symbolic language and shared archetypes, an expression of the collective unconscious of Iranian society during a historical period of transition. This analysis offers a novel interpretive approach to Nima Yooshij's poetry and opens new horizons for psychoanalytic criticism of contemporary Persian literature.

2. Research Method

This study employs a qualitative, text-based methodology grounded in the content analysis of Nima Yooshij's poem *Afsaneh* within the conceptual framework of Carl Gustav Jung's analytical psychology. Fundamental concepts such as the collective unconscious, archetypes, the individuation process, Anima, Animus, and the Shadow serve as the theoretical foundation for the analysis. Based on these concepts, the poem's symbolic signs, themes, and structures are identified and coded.

The analysis primarily focuses on the characterization of the narrator/hero and his psychological experiences through the lens of the individuation model, as well as the depiction of the beloved figure (*Afsaneh*) as a manifestation of the Anima archetype.

3. Discussion

In this article, Nima Yooshij's long poem *Afsaneh* is analyzed through the lens of Carl Gustav Jung's analytical psychology, with a focus on archetypal concepts. The analysis proceeds in three stages: first, Jung's core theoretical concepts—such as the collective unconscious, archetypes, the Shadow, the Anima, and the individuation process—are introduced and explained. Second, these concepts are identified within the text of the poem. Finally, the narrative structure, character relationships, and their psychological development are examined within the framework of individuation.

The poem's narrator, presented as a failed and introverted hero, is entangled in deep psychological tensions and experiences a profound sense of alienation from both himself and the external world. This figure embodies the Jungian "Shadow"—the unconscious part of both individual and collective psyche that harbors repressed and denied traits. The narrator's dialogue with *Afsaneh* can be interpreted as an attempt to recognize and confront these disowned aspects of the self.

The character *Afsaneh*, marked by traits such as mystery, compassion, contemplative silence, and emotional depth, symbolizes the archetype of the Anima in Jungian psychology—that is, the feminine

aspect within the male unconscious. The Anima serves both as a mediator between consciousness and the unconscious and as an inner guide on the path toward individuation. In the poem, *Afsaneh* simultaneously represents truth, beauty, and suffering—an element that urges the narrator toward inner exploration and psychological journeying.

The overall narrative of *Afsaneh* can be seen as an equivalent of the mythological hero's journey: an inner quest from suffering and doubt toward awareness, reconciliation of opposites, and discovery of the true self. According to Jung's theory, this journey reflects the psyche's effort to balance opposing internal forces and achieve the higher Self. Thus, the poem *Afsaneh* is not only a reflection of the modern individual's psychological crisis, but also a symbolic and archetypal roadmap for reclaiming psychic unity and meaning in the modern world.

4. Conclusion

This study, aimed at analyzing Jungian archetypes in Nima Yooshij's poem *Afsaneh*, demonstrates that key concepts from Carl Gustav Jung's analytical psychology—particularly archetypes, the collective unconscious, the Shadow, and the process of individuation—are deeply embedded in the poem's narrative and semantic structure.

In response to the first research question, the Hero archetype appears in the form of a solitary and vulnerable figure who grapples with intense inner conflict. Unlike the active heroes of classical mythology, this hero is portrayed as passive; yet, through his dialogue with the feminine character *Afsaneh*—a manifestation of the unconscious Anima—he is confronted with his psychological wounds. As the Anima, *Afsaneh* plays the role of guide and comforter, leading the hero toward introspection and self-confrontation.

Regarding the second question, concepts such as the collective unconscious and the Shadow are prominently reflected in the poem. The hero's psychological shadows manifest as emotional suffering, despair, and loneliness. His conversation with *Afsaneh* can be interpreted as a symbolic journey into the unconscious and an encounter with the darker aspects of the psyche. These elements elevate *Afsaneh* beyond a mere romantic narrative, transforming it into an inner, psychological, and existential journey.

As for the third question, the process of individuation begins with confusion and disorientation, during which the hero faces his inner fears and unrest. Although the journey appears unfinished, there are signs of awakening and the onset of psychological transformation in the protagonist.

In sum, *Afsaneh* can be interpreted as a symbolic narrative of the human inner quest for self-knowledge—a journey that moves through pain, duality, and the longing for wholeness, ultimately progressing toward psychic integration.

5. References

- Abbasi Sardari, S., & Kardgar, Y. (2023). An analysis of the lyric characteristics in Nima Yooshij's *Afsaneh*. *Lyric Literature Research Journal*, 21(40), 135–152. [in Persian]
- Akrami, M., & Dehghani, M. (2015). A critique and analysis of the influence of Musset's *Les Nuits* on Nima Yooshij's *Afsaneh*. *Comparative Literature Research Quarterly*, 3(5), 27–53. [in Persian]
- Al-Buyeh Langroudi, A. (2010). From Yush to Jaikur: A study of *Afsaneh* by Nima Yooshij and *Fi Al-Suq Al-Qadeem* by Badr Shakir Al-Sayyab. *Comparative Literature Quarterly*, 1(2), 1–16. [in Persian]
- Gheybipour Haji Var, N., Jahannakht Lili, O., & Rajabi, F. (2022). Surrealistic elements in Nima Yooshij's *Afsaneh* and *Itha Kunnta Na'imān Fi Markab Nuh*. *Comparative Literature Research Journal*, 12(48), 85–105. [in Persian]
- Gholamhossein Zadeh, G., Taheri, G., & Karimi, F. (2010). Narratology of signs in Nima's *Afsaneh*. *Persian Literature Textology*, 2(2), 109–128. [in Persian]
- Hillman, J. (1979). *The myth of analysis: Three essays in archetypal psychology*. Harper & Row.
- Jung, C. G. (1959). *The archetypes and the collective unconscious* (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1964). *Man and his symbols*. Aldus Books.

- Jung, C. G. (1969). *The archetypes and the collective unconscious* (2nd ed., R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1973). Psychological aspects of the persona. In *Collected works of C. G. Jung* (Vol. 7, pp. 147–159). Princeton University Press.
- Neumann, E. (1954). *The origins and history of consciousness* (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press.
- Nowdehi, K., & Neshayi, M. R. (2018). Non-verbal communication as a stylistic feature in Nima Yooshij's *Afsaneh*. *Persian Language and Literature Specialized Quarterly*, 14(15), 89–108. [in Persian]
- Shamdasani, S. (2003). *Jung and the making of modern psychology: The dream of a science*. Cambridge University Press.
- Taher Ahmad, A. (2015). The theory of broken verse from Victor Hugo to Nima Yooshij. *Comparative Literature Quarterly* (Academy of Persian Language and Literature), 6(11), 36–65. [in Persian]
- Tayefi, Sh., Ramazani, M., & Ghorbanpour, S. (2017). A reflection on Nima's *Afsaneh* and Shahriar's *Heydar Babaya Salam* from the perspective of romanticism. *Literary History Quarterly*, 80, 105–129. [in Persian]
- Yushij, N. (2012). *Complete collection of Nima Yushij's poems*. Negah. [in Persian]
- Zabihnia Omran, A. (2012). The influence of romanticism in Hugo, Musset, and Lamartine on Nima's *Afsaneh*. *Lyric Literature Research Journal*, 10(19), 55–76. [in Persian]

تحلیل روان‌شناسانه منظومه «افسانه» نیما یوشیج بر اساس نظریه «ضمیر ناخودآگاه» یونگ

رضا قنبری عبدالملکی[✉]

۱. نویسنده مسئول، استادیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه دامغان، دامغان، ایران. رایانامه: abdolmaleki@du.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	شعر «افسانه» از نیما یوشیج، به عنوان یکی از نمونه‌های آغازین تحول در شعر معاصر فارسی، با ساختاری نمادین و روان‌شناختی به بیان تجربه‌های درونی انسان می‌پردازد. این پژوهش، با استفاده از نظریه روان‌شناسی تحلیلی کارل گوستاو یونگ، مسأله بازنمایی سفر روانی قهرمان و تحول درونی او را در این شعر بررسی می‌کند. پرسش اصلی تحقیق این است که چگونه کهن‌الگوهای یونگی همچون «قهرمان» و «آنیما» در شعر «افسانه» به بازتاب مراحل سفر روانی قهرمان و دستیابی به خودشناسی کمک می‌کنند؟ روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و با تمرکز بر مفاهیم ناخودآگاه جمعی و نمادپردازی یونگی انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که قهرمان شعر، از طریق مواجهه با چالش‌های عاطفی و اجتماعی، به سوی ادغام وجوه متضاد روان خود حرکت می‌کند. در این مسیر، کهن‌الگوهای یونگی نقش راهنما را ایفا کرده و ساختار شعر به عنوان بازتابی از مراحل سفر درونی قهرمان عمل می‌کند. این پژوهش با تمرکز بر تحلیل شعر «افسانه» بر مبنای نظریه یونگ، سعی دارد درک تازه‌ای از کاربست مؤلفه‌های روان‌شناختی در نقد آثار نیما یوشیج ارائه دهد و سهم آن‌ها را در تبیین تحولات شعر معاصر فارسی نشان دهد.
واژه‌های کلیدی: نیما یوشیج، کارل گوستاو یونگ، افسانه، کهن‌الگو، ضمیر ناخودآگاه.	

استناد: قنبری عبدالملکی، رضا. (۱۴۰۵). تحلیل روان‌شناسانه منظومه «افسانه» نیما یوشیج بر اساس نظریه «ضمیر ناخودآگاه» یونگ. پژوهشنامه ادب غنایی، ۲۴ (۴۶)، ۲۰۹-۲۲۸.

<http://doi.org/10.22111/jllr.2025.50464.3301>

© قنبری عبدالملکی، رضا.

ناشر: دانشگاه سیستان و بلوچستان.

شعر «افسانه» از نیما یوشیج، یکی از آثار برجسته ادبیات معاصر ایران، به عنوان نمونه‌ای شاخص از شعر تغزلی مدرن شناخته می‌شود که در آن مفاهیم جستجوی معنا، خودشناسی و رویارویی با ابعاد ناخودآگاه روان انسان به تصویر کشیده شده است. این شعر، با بهره‌گیری از کهن‌الگوهای یونگی، همچون: «قهرمان» و «آنیما» و مفاهیمی چون: «ناخودآگاه جمعی» و «فرآیند تفرّد»، زمینه‌ای برای تحلیل ساختار روانی شخصیت اصلی فراهم می‌آورد. هدف این مقاله، تحلیل انسجام ساختاری و معنایی روایت در شعر «افسانه»، با تمرکز بر نحوه بازنمایی مفاهیم روان‌شناسی تحلیلی یونگ در شکل‌دهی به تحولات درونی شخصیت و پیشبرد روایت شاعرانه است.

۱-۱- بیان مسأله و سؤالات تحقیق

در ادامه، این مسئله بررسی می‌شود که شعر «افسانه» چگونه از طریق روایت قهرمانی درگیر با کشمکش‌های درونی و بیرونی، فرآیند شکل‌گیری هویت روانی را بازتاب می‌دهد. پرسش اصلی پژوهش این است که تضاد میان جنبه‌های آگاه و ناخودآگاه روان قهرمان -از جمله احساس ناامیدی، بیگانگی و میل به رستگاری- چگونه در ساختار روایت و کهن‌الگوهای شعر تجلی یافته است؟ پژوهش حاضر، با تمرکز بر نقش کهن‌الگوها در تحول روانی قهرمان، به بررسی نحوه بازتاب این تضادهای درونی و بیرونی در روایت و زمینه‌های اجتماعی شعر می‌پردازد. در این چارچوب، مفاهیم ناخودآگاه جمعی و فرآیند تفرّد نیز برای تحلیل مسیر حرکت قهرمان به سوی خودشناسی به کار گرفته شده‌اند.

پرسش‌های این پژوهش به شرح ذیل است:

- کهن‌الگوهای «قهرمان» و «آنیما» در شعر «افسانه» چگونه بازنمایی شده‌اند و چه نقشی در تحول روانی شخصیت اصلی (قهرمان روایت) ایفا می‌کنند؟
 - عناصر روان‌شناسی تحلیلی یونگ، از جمله «ناخودآگاه جمعی»، «سایه» و «آنیما»، چگونه در ساختار روایی و معنایی شعر تجلی یافته‌اند؟
 - فرآیند تفرّد (فرآیند دستیابی به یکپارچگی شخصیت از طریق ادغام جنبه‌های آگاه و ناخودآگاه روان، طبق نظریه یونگ) در قهرمان شعر چگونه آغاز می‌شود و در طول روایت چه تحولاتی را طی می‌کند؟
- با توجه به پرسش‌های مطرح شده، فرضیه‌های پژوهش بدین صورت تدوین شده‌اند که کهن‌الگوهای «قهرمان»، «آنیما» و «سایه» در شعر «افسانه» به عنوان نیروهای محرک اصلی در تحول روانی قهرمان نقش‌آفرینی می‌کنند و در شکل‌گیری هویت روانی او نقشی تعیین‌کننده دارند. همچنین، عناصر روان‌شناسی تحلیلی یونگ در ساختار روایی و معنایی شعر بازتاب یافته و موجب انسجام روایت و تبیین دقیق‌تر سیر تحولات درونی قهرمان شده‌اند. در نهایت، فرآیند تفرّد قهرمان در شعر «افسانه» با مواجهه او با کشمکش‌های عاطفی، اجتماعی و درونی آغاز می‌شود و از طریق ادغام جنبه‌های متضاد شخصیت، به دستیابی به نوعی خودشناسی و یکپارچگی روانی می‌انجامد.

۱-۲- اهداف و ضرورت تحقیق

هدف این تحقیق، تحلیل شعر «افسانه» از منظر روان‌شناسی تحلیلی یونگ است. این پژوهش قصد دارد به‌ویژه مفاهیمی چون: ناخودآگاه جمعی، کهن‌الگوها (آرکی تایپ‌ها) و فرآیند فردیت‌یابی را در تحلیل این اثر به کارگیرد. شعر «افسانه» به عنوان یک اثر چندلایه و نمادین، دارای لایه‌های معنایی پنهان و رمزآلود است که می‌تواند زمینه‌ساز تحلیل روان‌شناختی گردد. این لایه‌ها شامل: نشانه‌هایی از تعارضات درونی، رویاپردازی‌های نمادین و کشمکش‌های میان خودآگاه و ناخودآگاه هستند که درک عمیق‌تری از تحول روانی شخصیت اصلی را ممکن می‌سازد. تحلیل این اثر از دیدگاه روان‌شناسی تحلیلی یونگ می‌تواند نشان‌دهنده چگونگی این شعر نه تنها بازتاب فردی تجربه شاعر است، بلکه با بهره‌گیری از کهن‌الگوها، ناخودآگاه جمعی جامعه

ایرانی در دوره‌ای خاص را نیز منعکس می‌کند. پژوهش حاضر با ارائه تحلیلی روان‌شناختی از ساختار و محتوای شعر «افسانه»، رویکردی جدید برای درک این اثر ارائه می‌دهد و شکاف‌های موجود در پژوهش‌های پیشین را تا حدی جبران می‌کند.

۱-۳- روش تحقیق

روش‌شناسی این پژوهش کیفی و مبتنی بر تحلیل متن است و بر تحلیل محتوای شعر «افسانه» نیما یوشیج در چارچوب مفهومی روان‌شناسی تحلیلی کارل گوستاو یونگ استوار است. در این چارچوب، مفاهیم بنیادینی چون: ناخودآگاه جمعی، کهن‌الگوها، فرآیند تفرّد، آنیما، آنیموس و سایه به‌عنوان مبانی نظری تحلیل تعریف شده و بر این اساس نشانه‌ها، مضامین و ساختارهای نمادین موجود در شعر استخراج و کدگذاری می‌شوند. تحلیل شخصیت راوی/قهرمان و تجربیات روانی او با توجه به الگوی تفرّد و بررسی چهره معشوق (افسانه) به‌عنوان تجلی آنیما، محور اصلی مطالعه را تشکیل می‌دهد.

۱-۴- پیشینه پژوهش

در زمینه بررسی شعر افسانه، مطالعات متعددی صورت گرفته است که هر یک از زوایای مختلف به تحلیل و تبیین این اثر پرداخته‌اند. آل بویه (۱۳۸۹) در پژوهش خود به بررسی شعر افسانه و شعر «فی‌السوق القدیم» از بدر شاکر سیاب پرداخته و ویژگی‌های مشترک این دو شاعر را از جمله پیوندهای فرهنگی و تأثیرات اجتماعی تحلیل کرده‌است. او به جنبه‌های نوآوری در شعر نیما و عناصر اسطوره‌ای در آن نیز اشاره دارد. غلامحسین زاده و همکاران (۱۳۸۹) در مقاله خود به روایت‌شناسی نشانه‌ها در «افسانه» پرداخته و با تحلیل رمزگان موجود، وضعیت روایی شعر را بررسی کرده‌اند؛ هرچند تحلیل آن‌ها بیشتر معطوف به شناسایی سطوح روایی و نشانه‌ای اثر است و ابعاد روان‌شناختی مورد نظر این پژوهش را پوشش نمی‌دهد. همچنین، ذبیح‌نیا (۱۳۹۱) در مقاله‌ای به تأثیر رمانتیسم فرانسه بر شعر «افسانه» پرداخته و با تحلیل شباهت‌های میان این شعر و آثار شاعرانی چون: ویکتور هوگو، آلفرد دو موسه و آلفرد دو لامارتین، به شناسایی عناصر رمانتیک در «افسانه» می‌پردازد؛ اما این مطالعه نیز فاقد بررسی ساختارهای کهن‌الگویی و فرآیندهای روانی در چارچوب روان‌شناسی تحلیلی یونگ است.

اکرمی و دهقانی (۱۳۹۴) در یک مطالعه تطبیقی به بررسی تأثیر آثار رمانتیک فرانسه بر شعر «افسانه» پرداخته و تصاویری را که نیما از شاعران فرنگی الهام گرفته، تحلیل کرده‌اند؛ هرچند این تحقیق عمدتاً معطوف به تأثیرات فرهنگی بوده و به تحلیل روان‌شناختی ساختار شخصیت در شعر توجهی نداشته است. طاهر احمد (۱۳۹۴) در مقاله‌ای به نظریه بیت شکسته و تأثیر آن بر نگارش «افسانه» پرداخته و مفهوم «نمایش» را در این اثر بررسی کرده است؛ اما این مطالعه بیشتر به جنبه‌های صوری شعر پرداخته و ارتباطی با فرآیندهای روانی مورد نظر این پژوهش ندارد. طایفی و همکاران (۱۳۹۶) نیز با تکیه بر مکتب رمانتیسم، تشابه‌ها و تفاوت‌های میان «افسانه» و «حیدربابایه سلام» شهریار را تحلیل کرده‌اند؛ این رویکرد تطبیقی نیز بدون توجه به کهن‌الگوها یا سازوکارهای روانی روایت انجام شده است. نودهی و نشایی (۱۳۹۷) به تحلیل مؤلفه‌های ارتباط غیرکلامی در «افسانه» پرداخته و نقش این نشانه‌ها در فهم شعر را بررسی کرده‌اند، اما مطالعه آن‌ها فاقد پیوند مستقیم با ساختار کهن‌الگویی و روان‌شناختی اثر است. غیبی‌پور و همکاران (۱۴۰۱) نیز مؤلفه‌های سوررئالیستی در «افسانه» را بررسی کرده‌اند، با این حال تأکید اصلی آن‌ها بر سبک هنری بوده و تحولات روانی قهرمان شعر را تحلیل نکرده‌اند. در نهایت، عباسی سرداری و کاردگر (۱۴۰۲) ویژگی‌های غنایی و نوآوری‌های نیما در «افسانه» را کاویده‌اند؛ هرچند این پژوهش نیز عمدتاً به نوآوری‌های سبکی پرداخته و از تحلیل ساختار روانی روایت بر مبنای روان‌شناسی تحلیلی یونگ فاصله داشته است.

این پژوهش‌ها، با وجود ارائه دیدگاه‌های متنوع درباره شعر «افسانه»، عمدتاً بر جنبه‌های ادبی، سبکی یا تطبیقی متمرکز بوده‌اند و جای خالی تحلیل کهن‌الگوها و فرآیندهای روانی بر مبنای نظریه یونگ در آن‌ها مشهود است؛ امری که تحقیق حاضر درصدد پرداختن به آن است.

۲- مبانی نظری

۲-۱- روان‌شناسی تحلیلی

کارل گوستاو یونگ (Carl Gustav Jung) (۱۸۷۵-۱۹۶۱م) که در ابتدا از شاگردان برجسته زیگموند فروید (Sigmund Freud) (۱۸۵۹-۱۹۳۹م) بود، به دلیل تفاوت‌های اساسی در دیدگاه‌ها با استاد خود، به‌ویژه در زمینه نظریه جنسیت، از مکتب فروید فاصله گرفت و رویکرد تازه‌ای را بنیان نهاد. یونگ به‌طور خاص نظریه روان‌شناسی تحلیلی (Analytical Psychology) را توسعه داد که به‌عنوان یک مکتب مستقل شناخته می‌شود. پیش از یونگ، فروید با معرفی مفهوم ضمیر ناخودآگاه (Unconscious) در انسان، تحولی اساسی در مطالعه ابعاد مختلف شخصیت انسانی ایجاد کرد و این مفهوم نه تنها در روان‌شناسی، بلکه در کل علوم انسانی تأثیرگذار بود. این دو اندیشمند هرکدام با رویکردهای خاص خود به بررسی ساختار روان انسان پرداختند و مسیرهای متفاوتی را در علم روان‌شناسی دنبال کردند. یونگ برخلاف فروید که تأکید ویژه‌ای بر تمایلات جنسی و تأثیر آن‌ها بر رفتار انسان داشت، بیشتر به ابعاد معنوی و نمادین ناخودآگاه پرداخته و نظریات جدیدی مانند کهن‌الگوها (Archetype) و ناخودآگاه جمعی (Collective Unconscious) را معرفی کرد (Jun Jung, 1969: 24 & Neumann, 1954: 131). یونگ بر این باور بود که ناخودآگاه انسان فقط به تجربیات فردی محدود نمی‌شود

و دنیای گسترده‌تری از نمادها و مفاهیم جمعی را در بر می‌گیرد که به دوران گذشته و حتی آینده مربوط می‌شود. یونگ، مفهوم «ناخودآگاه جمعی» را معرفی کرد و معتقد بود که این بُعد از ناخودآگاه انسان سرشار از نمادهایی است که فراتر از تجربه‌های فردی هستند و از نسل‌های پیشین به ارث رسیده‌اند. برخلاف فروید که نمادها را فقط محصول دوران کودکی می‌دانست، یونگ بر این باور بود که این نمادها نمایانگر یک گذشته مشترک فرهنگی و جمعی هستند که به تاریخ بشر تعلق دارند (Jung, 1959: 89). به نظر یونگ، حتی اگر فرد به‌طور آگاهانه با اسطوره‌ها آشنا نشود، جنبه‌هایی از این اسطوره‌ها، مانند: اسطوره‌های یونانی، رومی و مصری، همچنان می‌توانند بر رفتار انسان تأثیر بگذارند (Shamdasani, 2003: 69). یونگ علاوه بر پذیرش مفهوم ناخودآگاه فردی، تأکید داشت که این تنها بُعد روان انسان نیست، بلکه ناخودآگاه جمعی نیز نقشی اساسی در ساختار روان ایفا می‌کند.

ناخودآگاه جمعی به‌طور خاص از نمادها و کهن‌الگوهایی تشکیل شده است که به تجربیات فرهنگی مشترک انسان‌ها برمی‌گردد و در رؤیاها، اسطوره‌ها، آیین‌ها و داستان‌ها تجلی می‌یابد. یونگ کهن‌الگوها را به‌عنوان تصاویری موروثی یا آمادگی‌های روانی پایدار تعریف می‌کند که توانایی بازآفرینی و خلق تصاویری مشابه را در سطح ناخودآگاه دارند (Jung, 1964: 73). این کهن‌الگوها نه تنها در سطوح خودآگاه انسان‌ها، بلکه در ناخودآگاه نیز ظهور می‌کنند و عناصر اساسی هر تجلی روان را شکل می‌دهند. از جمله کهن‌الگوهای مشهور که در تجربه‌های روزمره، رؤیاها و آثار هنری دیده می‌شوند، می‌توان به «نقاب» (Persona)، «سایه» (Shadow)، «آنیما» (Anima)، «آنیموس» (Animus)، «پیر فرزانه» (Wise Old Man) و «نفس» (Self)، اشاره کرد. این مفاهیم در تفسیر روان‌شناسی نمادین یونگ به‌ویژه در تحلیل‌های ادبی کاربرد زیادی دارند (Hillman, 1979: 58).

در نهایت، به نظر یونگ، برای درک عمیق‌تر و کامل‌تر ناخودآگاه و عناصر آن، تفسیر رؤیاها اهمیت زیادی دارد، چرا که رؤیاها نمادهایی را نمایان می‌سازند که به‌طور مستقیم با لایه‌های عمیق‌تر ناخودآگاه فرد و جمع مرتبط هستند (Jung, 1973: 104). این مفاهیم به‌ویژه در تحلیل‌های روان‌شناختی ادبیات و هنر نقش برجسته‌ای دارند و می‌توانند در تحلیل متون ادبی به‌طور مؤثر مورد استفاده قرار گیرند.

۳- بحث

برای تحلیل منسجم شعر/افسانه، از نظریه روان‌شناسی تحلیلی یونگ بهره گرفته شده است. بر اساس مبانی این نظریه، ساختار تحلیلی سه مرحله‌ای طراحی شده که در بخش روش‌شناسی و چارچوب نظری مقاله نیز به اختصار معرفی شده است. این ساختار شامل:

- شناسایی مفاهیم کلیدی یونگی مانند: ناخودآگاه جمعی، کهن‌الگوها و فرآیند فردیت‌یابی در متن شعر؛
 - تطبیق این مفاهیم با عناصر روایی، شخصیت‌ها و تصاویر نمادین موجود در شعر؛
 - تحلیل ساختاری و روایی شعر با تأکید بر سیر درونی شخصیت اصلی در مسیر تحقق «خود» به عنوان کهن‌الگوی نهایی.
- منظور از تحلیل ساختاری و روایی در این پژوهش، بررسی نحوه تکوین و تحول ساختار نمادین و روایتی شعر در ارتباط با مراحل فردیت‌یابی در روان‌شناسی تحلیلی یونگ است؛ به‌ویژه چگونگی حرکت شخصیت اصلی از وضعیت روانی اولیه به سوی تحقق خودآگاهی و پیوند با ناخودآگاه جمعی از طریق تقابل با کهن‌الگوهایی نظیر: آنیما، پیر فرزانه، و سایه.

۳-۱- بررسی کهن‌الگوها

برای تحلیل شعر افسانه با استفاده از نظریه روان‌شناسی یونگ، در این بخش به بررسی کهن‌الگوهای موجود در شعر می‌پردازیم. این کهن‌الگوها شامل: قهرمان، آنیما، سایه و پیر فرزانه هستند که در ساختار شخصیت قهرمان و مسیر تحولی او نقش بسزایی دارند. هدف این بررسی، کشف چگونگی انعکاس ناخودآگاه جمعی و مفاهیم عمیق روان‌شناختی در شعر است که به شکلی نمادین، تجربیات درونی قهرمان را به تصویر می‌کشد و نشان می‌دهد چگونه این شخصیت در مسیر تفرد و تکامل روانی حرکت می‌کند.

۳-۱-۱- کهن‌الگوی «قهرمان» (Hero)

در شعر «افسانه»، راوی شعر در هیئت شخصیتی معرفی می‌شود که در تقابل با خود، جامعه و باورهای تثبیت‌شده قرار دارد. این شخصیت که می‌توان او را قهرمان درون‌گرای شعر نامید، از ابتدای اثر در وضعیت روانی بحرانی تصویر می‌شود. او شب‌نشین، خاموش و درون‌گراست:

«در شب تیره، دیوانه‌ای کاو

دل به رنگی گریزان سپرده

در دره‌ی سرد و خلوت نشسته

همچو ساقه‌ی گیاهی فسرده» (نیما یوشیج، ۱۳۵۷: ۱۳)

در این تصویر، قهرمان به عنوان انسانی دل‌زده از جهان، با نوعی افسردگی و انزوا دست‌وپنجه نرم می‌کند. توصیف «دیوانه» و «دره‌ی سرد و خلوت» نشان‌دهنده انقطاع او از دنیای بیرونی است؛ این شخصیت، نه در قامت قهرمان حماسی، بلکه در شکل قهرمانی تأمل‌گرا و شکست‌خورده ظاهر می‌شود.

در روان‌شناسی تحلیلی یونگ، چنین وضعیتی می‌تواند با مرحله‌ای از فرآیند تفرد مرتبط باشد که در آن فرد، پس از مواجهه با ناکامی‌های بیرونی، به درون بازمی‌گردد و با بخش‌های سرکوب‌شده روان مواجه می‌شود. سطر «می‌کند داستانی غم‌آور» نمایانگر آغاز بازگویی درونی و تلاش برای معنا دادن به تجربه‌های دردناک است.

در ادامه، پرسش از «دل» در این بیت:

«آخر - ای بینوا دل! - چه دیدی

که ره رستگاری بریدی؟» (همان: ۱۳)

بیانگر تردید و سرزنشِ درونی قهرمان است. مخاطب قرارداد دل، علاوه بر آن که نشان‌دهنده گفت‌وگوی درونی است، نوعی بحران درونی میان امید به رهایی و یأس از رسیدن به آن را نیز بازتاب می‌دهد. در چارچوب یونگ، این وضعیت می‌تواند با مفهوم سایه (Shadow) متناظر باشد؛ بخشی تاریک و ناپذیرفتنی از روان که قهرمان با آن مواجه شده و هنوز توان ادغامش را ندارد.

در بیت دیگر:

«می‌توانستی ای دل، رهیدن

گر نخوردی فریب زمانه» (همان: ۱۳)

دل سرخورده، به‌عنوان نماینده وجدان یا آگاهی خرد قهرمان، خود را قربانی فریب‌های اجتماعی می‌داند. این مضمون، بر گسست میان فرد و جامعه تأکید می‌کند. بدین ترتیب، فریب «زمانه» اشاره‌ای به ساختارهای بیرونی محدودکننده دارد که مانع تحقق خویشتن درونی شده‌اند.

در بخش پایانی، حضور «افسانه» به‌عنوان شخصیتی دیگرگونه و رازآلود مطرح می‌شود:

افسانه: مبتلایی که مانده‌ی او

کس در این راه لغزان ندیده» (همان: ۱۳)

افسانه، در این جا نه تنها شخصیتی ثانویه، بلکه بازتابی از بخش نادیده و سرکوب‌شده روان قهرمان است؛ آنچه در اصطلاح یونگی با کهن‌الگوی «آنیما» قابل مقایسه است. «افسانه» با زبانی شاعرانه و دردآلود، آینه‌ای از غم‌ها و زخم‌هایی است که قهرمان هنوز نتوانسته با آن‌ها کنار بیاید یا آن‌ها را درک کند.

به این ترتیب، سفر قهرمانِ شعر، بیشتر از آن که بیرونی باشد، درونی است؛ سفری که با انزوا، تردید و گسست آغاز می‌شود و به تدریج به سوی نوعی خودآگاهی سوق می‌یابد، هرچند پایان آن همچنان در هاله‌ای از ابهام باقی می‌ماند.

۳-۱-۱- تحلیل شخصیت «قهرمان» در شعر افسانه بر اساس مفاهیم یونگی

شعر افسانه، با تکیه بر مفاهیم کلیدی روان‌شناسی تحلیلی یونگ، قهرمان را به‌عنوان شخصیتی تنها و آسیب‌پذیر ترسیم می‌کند. این قهرمان نمایانگر سفر روانی فرد به سوی "Self" یا خود کامل است؛ سفری که با چالش‌های درونی و مواجهه با ناخودآگاه همراه است. در چارچوب نظریه یونگ، قهرمان شعر در جستجوی معنای عمیق‌تری از زندگی و عشق است، اما این جستجو او را به سمت رویارویی با جنبه‌های سرکوب‌شده روان، یا همان «سایه»، هدایت می‌کند.

تنهایی قهرمان و آسیب‌پذیری او نمایانگر فاصله گرفتن از "Ego" یا خودآگاه است. در طول شعر، قهرمان با بخش‌های ناپذیرفته و تاریک روان خود (سایه) مواجه می‌شود که این تقابل، نمادی از کشمکش میان آگاه و ناخودآگاه است. این درگیری نه تنها به زخم‌های روانی ناشی از گذشته او اشاره دارد، بلکه به فشارهای اجتماعی نیز مرتبط است. زخم‌های اجتماعی قهرمان، بیانگر ناکامی او در مواجهه با نظم‌های اجتماعی و فرهنگی است که فرد را از خود واقعی‌اش دور می‌کند.

از سوی دیگر، سفر قهرمان برای یافتن معنا و عشق نیز می‌تواند به‌عنوان تلاشی برای پیوند با کهن‌الگوی «آنیما» تحلیل شود. آنیما، که جنبه زنانه ناخودآگاه است، در شعر به شکل نیرویی الهام‌بخش و جستجوگر معنوی ظاهر می‌شود. قهرمان در تقلا برای یافتن معنا از طریق عشق و تجربه‌های عاطفی، به سوی ادغام با آنیما و در نهایت رسیدن به وحدت درونی حرکت می‌کند. چالش‌های درونی قهرمان، از جمله مواجهه با زخم‌های روحی و اجتماعی، نمایانگر فرآیند تفرد (Individuation) در نظریه یونگ است. این فرآیند شامل ادغام تمام بخش‌های روان، از جمله «آگو»، «سایه» و «آنیما» است که در نهایت منجر به دستیابی به «خود» یا Self می‌شود. قهرمان افسانه نیما، با گذر از این چالش‌ها، به سوی کشف هویت حقیقی و معنای عمیق‌تر زندگی گام برمی‌دارد.

۳-۱-۲- کهن‌الگوی «آنیما»

«افسانه» در شعر نیما یوشیج، شخصیتی زنانه و مرموز است که در کنار عاشق حضور دارد و با او گفت‌وگو می‌کند. در برخی از بندهای شعر، این شخصیت حالتی آرامش‌بخش، تسلی‌دهنده و همراه دارد؛ برای نمونه در بند ۱۷، عاشق خطاب به افسانه می‌گوید: «تو مرا اشک‌ها می‌ستریدی؟»

این جمله، نوعی دلجویی و همراهی را از جانب افسانه نشان می‌دهد و می‌تواند بازتابی از نقش آنیما در نظریه یونگ باشد؛ یعنی عنصری زنانه در ناخودآگاه مرد که موجب ارتباط با احساسات و تجربه‌های درونی می‌شود. همچنین، در بند ۳۲، افسانه خود را چنین معرفی می‌کند:

«من وجودی کهن‌کار هستم،

خوانده‌ی بی‌کسان گرفتار.» (همان: ۱۸)

در این جا افسانه به‌عنوان شخصیتی دیرآشنا، با تجربه و هم‌درد تصویر شده است که از رنج انسان‌ها آگاه است. این تصویر می‌تواند با کهن‌الگوی «آنیما» در روان‌شناسی یونگ مرتبط دانسته‌شود؛ آنیما به‌عنوان نیرویی درونی که مرد را با احساسات عمیق، اندوه و تجربه فقدان آشنا می‌سازد.

در بند ۷ نیز چنین آمده‌است:

«آه! دیری است کاین قصه گویند:

از بر شاخه مرغی پریده

مانده برجای از او آشیانه» (همان: ۱۳)

این ابیات یادآور فقدان، تنهایی و خاطره‌ای غایب‌اند که می‌تواند جنبه غم‌انگیز آنیما را بازتاب دهد؛ یعنی آنیما به‌عنوان واسطه تجربه فقدان و خاطره پیوندهای گسسته.

۳-۱-۲- زنانه‌بودن و جنبه همدلانه آنیما

شخصیت افسانه در شعر، زنانه و گفت‌وگومحور است و به عاشق کمک می‌کند تا احساسات خود را درک کند. ویژگی‌هایی همچون: تسلی، همدلی و شناخت رنج، در رفتار افسانه برجسته است. این ویژگی‌ها را می‌توان با مفهوم آنیما در نظریه یونگ هم‌راستا دانست؛ هرچند نباید فراموش کرد که این تفسیر بر پایه خوانش روان‌کاوانه است و خود متن شعر، چنین معانی را به‌صراحت طرح نمی‌کند.

۳-۱-۲- نقش آنیما به‌عنوان راهنمای روانی و عشقی

در شعر، «افسانه» به‌عنوان نیرویی که عاشق را در مسیر عشق و درد همراهی می‌کند، معرفی می‌شود:

«ای فسانه! تو آن بادِ سردی؟

ای بسا خنده‌ها که زدی تو

بر خوشی و بدی گل من.» (همان: ۱۸)

این ابیات نشان می‌دهد که «افسانه» نه تنها به‌عنوان یک شخصیت بیرونی، بلکه به‌عنوان نیرویی درونی که عاشق را در تجربیاتش هدایت می‌کند، حضور دارد. باد سرد می‌تواند نماد احساسات سرد و غم‌انگیز باشد که عاشق با آن مواجه است، اما افسانه به او کمک می‌کند تا با این تجربیات کنار بیاید و آن‌ها را درک کند.

در ادامه، افسانه به‌عنوان نیرویی درک‌کننده و آگاه معرفی می‌شود:

«عالمی دایم از وی گریزد،

با تو او را بُود سازگاری

مبتلایی نیابد به از تو» (همان: ۱۳)

این ابیات به این نکته اشاره دارد که آنیما به عاشق کمک می‌کند تا با خود و احساساتش سازگار شود و از تنهایی و آشفتگی‌اش فراتر برود. افسانه به او نشان می‌دهد که او تنها نیست و می‌تواند با این احساسات به شکل سالمی روبه‌رو شود.

در جایی دیگر، افسانه به عنوان نماینده‌ای از درد و رنج عاشق نیز نقش دارد:

«آه! دیری است کاین قصه گویند:

از بر شاخه مرغی پریده

مانده برجای از او آشیانه.» (همان: ۱۳)

این اشعار، به تصویر کشیدن غم و از دست دادن اشاره دارند و نشان می‌دهند که افسانه به عاشق کمک می‌کند تا با این احساسات کنارش بماند. آنیما به او یادآوری می‌کند که این درد جزئی از سفر عاشقانه است و باید آنرا تجربه کند.

افسانه همچنین به عنوان یک موجود رازآلود و نامشخص، به ابعاد ناخودآگاه عاشق اشاره دارد:

«چیستی؟ ای نهان از نظرها!

ای نشسته سر رهگذرها!» (همان: ۱۴)

این ابیات نشان‌دهنده این است که آنیما به عاشق اجازه می‌دهد تا به جنبه‌های ناشناخته و پنهان وجودش پی‌ببرد. افسانه به او کمک می‌کند تا به عمق وجودش دست‌یابد و با جنبه‌های ناخودآگاهش مواجه شود.

به‌طور کلی، «افسانه» در شعر نیما به عنوان نیرویی مرکزی و راهنما برای عاشق عمل می‌کند که او را در مسیر عشق و شناخت خود همراهی می‌کند. این تعاملات نشان‌دهنده مفهوم آنیما در نظریات یونگ است که به عاشق کمک می‌کند تا به درک عمیق‌تری از خود و احساساتش برسد.

۳-۱-۲-۳- تلاش برای تکامل روانی

عاشق در جستجوی تعادل و هماهنگی میان جنبه‌های مردانه و زنانه خود است. افسانه به عنوان نماینده بخش زنانه روان (آنیما) در این فرایند نقش کلیدی دارد:

«ای فسانه، فسانه، فسانه!

ای خدنگِ ترا من نشانه!

ای علاجِ دل، ای داروی درد

همره گریه‌های شبانه،

با من سوخته در چه کاری؟» (همان: ۱۴)

این دیالوگ نشان می‌دهد که عاشق به دنبال پاسخ به سؤالات عمیق روانی خود است و افسانه را به عنوان راهنمایی برای یافتن درمان و درک درونی می‌بیند. تلاش او برای برقراری ارتباط با افسانه نمایانگر جستجوی او برای کشف و پذیرش جنبه‌های زنانه وجودش است.

عاشق، در این شعر با بخش‌های پنهان خود مواجه می‌شود که این امر به او کمک می‌کند تا خود را بهتر بشناسد و در این مسیر، افسانه او را به چالش می‌کشد:

«می‌توانستی ای دل، رهیدن

گر نخوردی فریب زمانه،

آن‌چه دیدی، ز خود دیدی و بس

هر دمی یک ره و یک بهانه» (همان: ۱۳)

این ابیات به این نکته اشاره دارند که عاشق اگرچه در تلاش است تا از مشکلات فرار کند، اما در حقیقت باید با واقعیت‌های درونی و جنبه‌های تاریک وجودش مواجه شود. این مواجهه می‌تواند به رشد و تحول روانی او منجر شود.

«عشق»، در شعر زیر به عنوان یک عامل تحول و رشد روانی مطرح می‌شود. عاشق با افسانه رابطه‌ای عاطفی و عمیق برقرار می‌کند که او را به سمت تکامل هدایت می‌کند:

«چون ز گهواره بیرونم آورد

مادرم، سرگذشت تو می‌گفت،

بر من از رنگ و روی تو می‌زد،

دیده از جذبه‌های تو می‌خفت

می‌شدم بیهوش و محو و مفتون» (همان: ۱۴)

این ابیات نشان‌دهنده تأثیر عمیق افسانه بر زندگی عاشق است. عشق به افسانه نه تنها احساسات عمیق را در او برمی‌انگیزد، بلکه او را به سمت رشد و تحول روانی سوق می‌دهد.

عاشق در این شعر به دنبال شناخت خود و حقیقت وجودش است. این جستجو باعث می‌شود تا او با سؤالات عمیق‌تری از خود مواجه شود:

«چیستی؟ ای نهان از نظرها!

ای نشسته سر رهگذرها!» (همان: ۱۴)

این پرسش‌ها نشان‌دهنده تلاش عاشق برای درک بهتر خود و جستجوی هویت واقعی‌اش است. افسانه به عنوان آینه‌ای برای عاشق عمل می‌کند و او را در مسیر کشف خود یاری می‌رساند.

تلاش عاشق برای تکامل روانی در شعر نیما به وضوح در تعامل او با افسانه نمایان است. افسانه به عنوان نماینده آنیما نه تنها او را به چالش می‌کشد، بلکه در مسیر رشد و شناخت خود به او کمک می‌کند. این تلاش برای تعادل و هماهنگی درونی، تجلی‌بخش تلاش‌های عاشق برای دستیابی به خودآگاهی و تحقق کامل‌تری از وجودش است.

۳-۲-۴- ارتباط عاشق با آنیما از طریق رؤیا و خیال

شعر «افسانه»، نمادهای غنی از خیال و رؤیا را به تصویر می‌کشد که نشان‌دهنده تأثیر عمیق آنیما بر ذهن عاشق است. آنیما به عنوان نماد زنانگی در ناخودآگاه مردان، از طریق تصورات و خیال‌پردازی‌ها خود را نشان می‌دهد. به ویژه، بندهای ۱۲ تا ۱۴ نشان‌دهنده این ارتباط خیالی هستند. در شعر، عاشق به وضوح تجربه‌ای خیالی و رؤیایی دارد:

«آه! من بوسه می‌دادم از دور

بر رخ او به خوابی - چه خوابی -

با چه تصویرهای فسونگر» (همان: ۱۴)

در این جا، عاشق در یک دنیای خیالی قرار دارد که در آن به آنیما (افسانه) نزدیک می‌شود. این نزدیک شدن از طریق رؤیا و خیال، نشان‌دهنده تأثیر عمیق آنیما بر اوست. این تأثیر، احساساتی از عشق و اشتیاق را در او بیدار می‌کند و به جست‌وجوی معنای عمیق‌تر از خود و عشق می‌پردازد.

در ادامه، شاعر به ناگفته‌های دل عاشق اشاره می‌کند: «از دلی رفته دارد پیامی.» این جمله نشان‌دهنده این است که «آنیمای» به عنوان نماد زنانگی و احساسات عمیق، پیامی را از دنیای ناخودآگاه به خودآگاه عاشق منتقل می‌کند. این پیام می‌تواند نشان‌دهنده تنهایی و جست‌وجو برای یافتن معنا در زندگی باشد.

همچنین، در شعر به داستان‌های پریشان عاشق اشاره شده است: «داستان از خیالی پریشان: ... که ره رستگاری بریدی؟» این قسمت از شعر به جنبه‌های تیره و اندوه‌آور زندگی عاشق اشاره دارد. آنیما، به عنوان میانجی بین ناخودآگاه و خودآگاه، احساسات عمیق و ناگفته عاشق را به نمایش می‌گذارد. این احساسات ممکن است ناشی از عدم توانایی در برقراری ارتباط واقعی با آنیما باشد که به احساس ناامیدی و پریشانی منجر می‌شود.

شعر افسانه به وضوح رابطه پیچیده عاشق با آنیما را که از طریق خیال و رؤیاهای او شکل می‌گیرد، به تصویر می‌کشد. این ارتباط عمیق نه تنها تأثیر آنیما بر زندگی عاشق را نمایان می‌سازد، بلکه جستجوی او برای شناخت بهتر خود و عشق را نیز به نمایش می‌گذارد. شخصیت افسانه در این شعر نمادی از آنیما در نظریه یونگ است که با ویژگی‌های زنانه، الهام‌بخش، معنوی و خیالی‌اش، عاشق را به سوی تکامل روانی و معنوی هدایت می‌کند. در این سفر درونی، عاشق به دنیای خیالی پا می‌گذارد تا با احساسات و آرزوهای پنهان خود روبه‌رو شود. «افسانه» به عنوان نماد درونی، عاشق را به مواجهه با ناخودآگاه و ایجاد تعادل میان جنبه‌های مردانه و زنانه روان سوق می‌دهد.

۳-۱-۳. کهن‌الگوی «سایه»

در شعر افسانه، کهن‌الگوی سایه به عنوان یکی از عناصر کلیدی روان‌شناسی یونگ می‌تواند در قالب رویارویی قهرمان با بخش‌های تاریک و ناپذیرفتنی شخصیتش دیده شود. این سایه، در این شعر به عنوان سمبلی از جنبه‌های سرکوب‌شده، ترس‌ها، ناکامی‌ها و آسیب‌های روحی ظاهر می‌شود. مثال‌هایی از متن شعر نشان‌دهنده این مواجهه و بازنمایی سایه به شکل‌های گوناگون است.

۳-۱-۳-۱. سایه به عنوان ترس‌ها و آسیب‌های درونی

یکی از بخش‌هایی که سایه به عنوان ترس‌ها و آسیب‌های روانی نمایان می‌شود، در بخش‌هایی است که شاعر از موجودات تاریک و وحشتناک یاد می‌کند:

«تو نبودی مگر آن هیولا،

آن سیاه مهیب شرر بار

که کشیدم ز بیم تو فریاد؟» (همان: ۱۶)

این هیولا نماینده سایه است که از ناخودآگاه به سطح آگاهی می‌آید و در قالب ترسی عظیم ظاهر می‌شود. ترس‌های درونی شاعر در این تصویر زنده می‌شوند؛ ترس‌هایی که او قادر به فرار از آن‌ها نیست و در نهایت به نوعی مواجهه مجبور می‌شود.

۳-۱-۳-۲. سایه به عنوان بخشی ناپذیرفتنی از خود

در بخش دیگری، شاعر با حالتی از ندامت و حسرت به خود نگاه می‌کند و به اشتباهات گذشته‌اش اشاره می‌کند:

«آن‌چه دیدی، ز خود دیدی و بس

هر دمی یک ره و یک بهانه

تا تو - ای مست! - با من ستیزی» (همان: ۱۳)

در این بخش، شاعر به این حقیقت اشاره می‌کند که اشتباهات و ناکامی‌هایش نتیجه اعمال و انتخاب‌های خودش است و این نشانه‌ای از روبه‌رو شدن با سایه درونی اوست. او به فریب زمانه یا دیگران اشاره نمی‌کند، بلکه خود را مسئول می‌داند که این نشانگر آگاهی از بخش‌های ناپذیرفتنی و مخرب شخصیتش است.

۳-۱-۳-۳. سایه به عنوان نماینده رنج‌ها و ناکامی‌های روانی

کهن‌الگوی سایه همچنین در قالب نمادهایی چون «افسانه» ظاهر می‌شود. فسانه، به عنوان شخصیتی اسرارآمیز، بیانگر رنج‌ها و ناکامی‌هایی است که قهرمان (عاشق) در طول سفر زندگی‌اش تجربه می‌کند:

«ای فسانه، فسانه، فسانه!»

ای خدنگِ ترا من نشانه!

ای علاجِ دل، ای داروی درد

همره گریه‌های شبانه» (همان: ۱۴)

فسانه به‌عنوان سایه‌ای است که همراه عاشق در تمام سفر او حضور دارد و او را با رنج‌هایش روبه‌رو می‌کند. این سایه به‌عنوان بخشی از وجود عاشق که از او جدا نیست، همیشه او را دنبال کرده و به‌عنوان نماینده غم و رنج‌های ناپذیرفتنی زندگی‌اش عمل می‌کند.

۳-۱-۳- سایه به‌عنوان مرگ و فنا

در بخش‌هایی از شعر که به مرگ و فنا اشاره دارد، سایه به‌شکل نمادهای مرتبط با مرگ و زوال به‌تصویر کشیده می‌شود:

«رفتم و دیگر تو ندیدی

ای بسا وحشت‌انگیز شب‌ها

کز پس ابرها شد پدیدار

قامتی که ندانستی‌اش کیست» (همان: ۲۰)

در این بخش، سایه به‌شکل یک حضور ناپیدا و ناشناس که به‌تدریج در شب‌های وحشتناک ظهور می‌کند، نماد مرگ و فنا است. این حضور مرموز و ناپیدار، به یکی از جنبه‌های مهم سایه تبدیل می‌شود که شاعر را به مرگ و زوال می‌کشاند. بنابراین، سایه در افسانه به‌عنوان نمادی از ترس‌ها، اشتباهات، رنج‌ها و نهایتاً مرگ و فنا - که قهرمان در طول سفر زندگی با آن‌ها مواجه می‌شود - حضور دارد. این سایه، نماینده بخش‌های ناخودآگاه و ناپذیرفتنی روان شاعر است که تنها از طریق آگاهی و روبه‌رو شدن با آن‌ها می‌توان به رهایی و رشد دست یافت.

۳-۱-۴- کهن‌الگوی «پیر فرزانه»

در تحلیل کهن‌الگوی «پیر فرزانه» بر اساس نظریات یونگ، این کهن‌الگو نماد خرد، بصیرت و راهنمایی است که در مسیر قهرمان یا فرد، به‌عنوان مشاور و راهنما ظاهر می‌شود. در شعر افسانه، این پیر فرزانه در دو قالب کلیدی دیده می‌شود: باد سرد و خود فسانه.

در بندهای ۲۶ و ۲۷، باد سرد که بر کوه می‌وزد، نماد پیر فرزانه است که قهرمان (عاشق) را به تأمل دربارهٔ مسیری که در پیش گرفته دعوت می‌کند. صدای باد در این بخش، نوعی گفت‌وگو و دعوت به بازگشت به خانه یا بازگشت به خویشن و درون را مطرح می‌کند. این یکی از وظایف اساسی پیر فرزانه است؛ کمک به فرد برای آگاهی بیشتر از وضعیت خود و فهم عمیق‌تر از اهداف زندگی. صدای باد به نوعی نماد آگاهی ناخودآگاه است که عاشق را به سمت بازاندیشی سوق می‌دهد و این نشان‌دهنده نقش حیاتی پیر فرزانه در سفر روانی فرد است:

«سرد بادی دمید از بر کوه

گفت با من که ای طفل محزون!

از چه از خانه خود جدایی؟

چیست گمگشته تو در این‌جا؟» (همان: ۱۶)

در بخش پایانی شعر (بندهای ۷۰ به بعد)، پیر فرزانه دوباره ظاهر می‌شود، این بار در قالب فسانه که عاشق را به لذت‌بردن از زندگی و عبور از سختی‌های زمستان (نماد مشکلات و ناامیدی‌ها) دعوت می‌کند. پیام فسانه که بهاری دوباره خواهد آمد،

نشانگر امید، تجدید حیات و بازگشت به زندگی است. این توصیه که باید از نور آفتاب، ژاله‌های درخشان و زیبایی‌های طبیعت لذت برد، نشان از نقش پیر فرزانه به‌عنوان مشاور است که فرد را از تاریکی به‌سوی روشنائی هدایت می‌کند.

«آفتاب طلایی بتابید

بر سر ژاله صبحگاهی

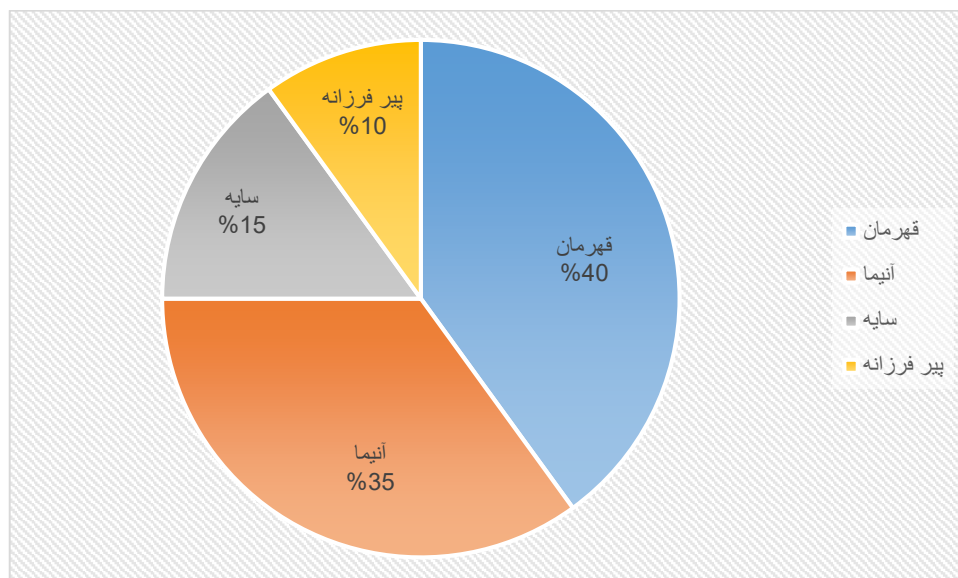
ژاله‌ها دانه‌دانه درخشند

همچو الماس و در آب، ماهی

بر سر موج‌ها زد معلق». (همان: ۲۶)

در این‌جا، فسانه به‌عنوان تجسم خرد، نه‌تنها پیام‌آور پایان زمستان و دشواری‌هاست، بلکه همچون چراغی، راه را برای عاشق روشن می‌کند تا به‌سوی زندگی و امید بازگردد.

شکل ۱. میزان به‌کارگیری کهن‌الگوهای مختلف در شعر افسانه

۲-۳- ناخودآگاه جمعی و عناصر فرهنگی

در تحلیل ناخودآگاه جمعی و نمادهای آن در شعر افسانه، با تکیه بر نظریات یونگ، می‌توان به بررسی نمادهایی پرداخت که از ناخودآگاه جمعی نشأت گرفته‌اند. این نمادها شامل تصاویری از طبیعت مانند دریا، کوه و شب است که هر کدام به‌عنوان بازتابی از تجربیات مشترک انسان‌ها و کهن‌الگوهای ریشه‌دار در ناخودآگاه جمعی عمل می‌کنند. علاوه بر این، عناصر اسطوره‌ای و فرهنگی ایرانی نیز در این شعر حضوری پررنگ دارند و نشان‌دهنده پیوند نیما با میراث فرهنگی و اساطیری ایران است. این نمادها نه‌تنها به شکل‌گیری ساختار روان‌شناختی شعر کمک می‌کنند، بلکه به خواننده امکان می‌دهند تا از خلال این نمادها به لایه‌های عمیق‌تری از ناخودآگاه جمعی و رابطه انسان با جهان طبیعی و اساطیری پی‌ببرد.

۳-۲-۱- نمادهای ناخودآگاه جمعی

ناخودآگاه جمعی، طبق نظریه یونگ، مجموعه‌ای از تجارب و تصورات مشترک انسانی است که در اعماق ذهن هر فرد وجود دارد و از طریق کهن‌الگوها بروز می‌کند. در شعر افسانه، نیما با استفاده از نمادهای طبیعت و تصاویر اسطوره‌ای، به این بخش از روان جمعی انسان‌ها متصل می‌شود. برخی از این نمادها عبارتند از:

۳-۲-۱- «دریا»، «موج» و «کوه»

در بندهای مختلف شعر، نیما از عناصر طبیعت مانند «موج» و «کوه» استفاده می‌کند. این نمادها در ناخودآگاه جمعی به‌عنوان تصاویری از ناپایداری، عظمت و گذر زمان بروزی‌کنند؛ برای مثال: «در بر این خرابه مغاره، / وین بلند آسمان و ستاره، / سال‌ها با هم افسرده بودید». در این بخش، کوه و ستاره‌ها، نمادهایی از ثبات و هم‌زمان افسردگی و کهنگی‌اند که هم در ناخودآگاه فردی و هم جمعی انسان‌ها قرار دارند.

۳-۲-۱- شب

شب یکی از نمادهای اساسی در شعر نیماست که بارها در افسانه تکرار می‌شود. در ناخودآگاه جمعی، شب به‌عنوان نمادی از تاریکی، ناشناختگی و رازآلودگی زندگی و مرگ عمل می‌کند؛ برای نمونه: «در شب تیره، دیوانه‌ای کاو / دل به رنگی گریزان سپرده». این تصویر، شب را به‌عنوان نمادی از ناشناختگی و سردرگمی مطرح می‌کند که با ناخودآگاه جمعی انسان مرتبط است.

۳-۲-۱- پرنده و آشیانه

در بندهایی مانند «از بر شاخه مرغی پریده/ مانده برجای از او آشیانه»، پرنده و آشیانه نمادهایی از حرکت، جست‌وجو برای معنا و خانه‌ای گمشده در ناخودآگاه جمعی هستند. «پرنده» نماد روح و آزادی است، درحالی‌که «آشیانه» نماد خانه و پناهگاه روانی انسان است.

۳-۳- فرآیند فردیت‌یابی (Individuation Process)

۳-۳-۱- تحول قهرمان

در شعر افسانه، فرآیند فردیت‌یابی قهرمان که محور اصلی تحلیل یونگی است، به‌وضوح قابل مشاهده است. قهرمان شعر یا همان عاشق، از ابتدا تا انتهای شعر در یک سفر درونی و معنوی قرار دارد که به شناخت خود و جهان اطراف می‌انجامد. این مسیر تدریجی و پر از آزمون و خطا، نشان‌دهنده تحولات روانی و شخصیتی او است.

در ابتدای شعر، قهرمان سرگشته و پریشان است: «در شب تیره، دیوانه‌ای کاو / دل به رنگی گریزان سپرده» (همان: ۱۳). این مرحله از سفر قهرمان، نمایانگر آغاز جستجوی او برای فهم هویت خویش است. در طی این سفر، قهرمان با شکست‌ها و ناکامی‌ها روبه‌رو می‌شود که باعث تحول او می‌گردد: مرغ هرزه‌درایی که بر هر / شاخی و شاخساری پریدی! / تا بماندی زیون و فتاده» (همان). قهرمان در این بخش از سفر خود به این درک می‌رسد که «آنچه دیدی، ز خود دیدی و بس» (همان) که نشان‌دهنده نوعی بیداری روانی است. او به‌مرور به جایگاه و تأثیر اعمال و افکار خود در ایجاد شرایط اطرافش پی می‌برد. این نوع بازشناسی خویش، بخشی از فرآیند فردیت‌یابی در روان‌شناسی یونگ است، جایی که فرد از خودآگاهی و پذیرش مسئولیت به تکامل و بلوغ دست می‌یابد.

۳-۳-۲- سایه و برخورد با تاریکی

یکی از مهم‌ترین مراحل در فرآیند فردیت‌یابی یونگی، مواجهه با «سایه» است؛ بخش تاریک و ناخودآگاه شخصیت که فرد باید با آن روبه‌رو شود تا به شناخت کامل‌تری از خود برسد. در شعر افسانه، این مواجهه به‌وضوح به‌تصویر کشیده شده است. قهرمان شعر با جنبه‌های تاریک شخصیت خود در صحنه‌هایی مواجه می‌شود که او را به درون سایه خود هدایت می‌کند:

در بر گوسفندان، شبی تار

بودم افتاده من، زرد و بیمار،

تو نبودی مگر آن هیولا،

- آن سیاه مهیب شرر بار

که کشیدم ز بیم تو فریاد؟» (همان: ۱۶)

این بخش از شعر نشان‌دهنده مواجهه قهرمان با هیولای درونی‌اش است که نمادی از «سایه» در روان‌شناسی یونگ است. «سایه» به عنوان بخشی از شخصیت که فرد معمولاً از آن آگاه نیست، نمایان می‌شود و قهرمان باید با آن روبه‌رو شود تا بتواند آن را درک و در نهایت به سمت روشنایی و آگاهی هدایت کند.

در این مسیر، قهرمان از سایه‌های مختلف شخصیت خود پرده برمی‌دارد، از جمله احساسات سرکوب‌شده و ترس‌های عمیق:

ناشناسا! که هستی که هر جا

با من بینوا بوده‌ای تو؟» (همان: ۱۸)

این پرسش‌ها و مواجهات، نشانه‌هایی از پذیرش تدریجی این جنبه‌های تاریک توسط قهرمان است. او در نهایت درمی‌یابد که باید این تاریکی‌ها را بپذیرد تا بتواند به شناختی کامل‌تر از خود دست‌یابد.

۳-۴- ساختار و نمادگرایی شعر

۳-۴-۱- ساختار روایی شعر

شعر افسانه، یک روایت نمادین است که از دیالوگ‌های بین عاشق و افسانه تشکیل شده و به بیان داستانی اسطوره‌ای می‌پردازد. این دیالوگ‌ها علاوه بر ایجاد ساختاری دوصدایی، کهن‌الگوهای یونگی را در قالب نمادهای زبانی و شخصیتی نمایان می‌کنند. روایت اصلی حول گفت‌وگوی عاشق و افسانه می‌گردد. افسانه خود تجسم یک کهن‌الگوی اساطیری است که عاشق در جست‌وجوی اوست و او را همچون نمادی از عشق و سرنوشت می‌بیند. این روایت بازتاب‌دهنده فرآیند «فردیت» و «سفر قهرمان» در اندیشه یونگ است؛ عاشق به دنبال کشف خویش و معنای عشق است. گفت‌وگوهای عاشق با افسانه، به صورت پیوسته از حالت نمادین به توصیف‌های حسی و ذهنی می‌رسد. در بندهایی مانند بند ۳۳، افسانه از خود به عنوان «قصه‌ای عاشقانه و بی‌قرار» یاد می‌کند و می‌گوید: «تو یکی قصه‌ای؟ / افسانه: آری، آری. / قصه عاشق بیقراری».

این ساختار نشان‌دهنده تلاش عاشق برای کشف معانی ژرف‌تر وجود و عشق است و این سفر را نمادی از جست‌وجوی معنا و تجربه‌ای کهن‌الگویی از سفر روانی انسان می‌توان دانست. «افسانه» به عنوان نماد بخش‌های ناآگاه شخصیت عاشق، به بازنمایی کهن‌الگوهای یونگی مانند آنیمای پنهان و نیروهای درونی انسان کمک می‌کند.

۳-۴-۲- زبان و بلاغت شعر

نیما در شعر افسانه از زبان استعاری و بلاغی پیچیده‌ای استفاده می‌کند که به ساختار روانی شخصیت‌ها و کهن‌الگوهای یونگی پیوند خورده است. زبان شعر پر از نمادها و تصاویر اساطیری است که به بیان مفاهیم ناهشیار و ناپیدای روان کمک می‌کنند. استفاده از استعاره‌هایی مانند: «افسانه»، «عاشق» و «قصه» به صورت پیوسته در کل شعر، نمادهای عمیق روانی هستند که در فرآیند کشف و شناخت خود، با ناهشیار فردی و جمعی در پیوند هستند.

به عنوان مثال، در بند ۱۶، عاشق به بانگ پنهان افسانه اشاره می‌کند که شب‌هنگام شنیده می‌شود:

«هر زمانی که شب در رسیدی

بر لب چشمه و رودخانه،

در نهان، بانگ تو می‌شنیدم». (همان: ۱۴)

این بانگ پنهان، نمادی از صدای آنیما (نیمه زنانه روان مرد) است که عاشق در تلاش برای شناخت آن است. این استعاره صدای نهانی، بیانگر ارتباط عمیق عاشق با بخش‌های ناآگاه و کهن‌الگویی روان خود است که بر اساس نظریات یونگ، نقش مهمی در فرآیند فردیت و رسیدن به خودآگاهی ایفا می‌کند.

از سوی دیگر، زبان بلاغی و سرشار از تصاویر بومی و اسطوره‌ای نیما، به همراه تمهیدات زبانی همچون تشخیص و تمثیل، به عمق و پیچیدگی روانی شخصیت‌ها می‌افزاید؛ به عنوان نمونه در بند ۵۵، که عاشق از تجربه‌ای رویایی در شب مهتابی سخن می‌گوید، نیما از ترکیبی از تصاویر طبیعی و استعاره برای بیان احساسات عاشقانه استفاده می‌کند: «چه شبی، ماه‌خندان، چمن نرم». در این بند، تصاویر طبیعی مانند ماه و چمن به استعاره‌هایی برای توصیف وضعیت روانی عاشق و تجربه‌های ناخودآگاه او بدل می‌شوند. این زبان استعاری، با استفاده از نمادهای یونگی چون: «ماه» (نماد ناخودآگاه) و «چمن» (نماد سرسبزی و زندگی)، به پیوندهای عمیق بین زبان شعر و روان‌شناسی کهن‌الگوها دامن می‌زند.

۴- نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف تحلیل کهن‌الگوهای یونگی در شعر «افسانه» نیما یوشیج، نشان داد که مفاهیم کلیدی روان‌شناسی تحلیلی کارل گوستاو یونگ در ساختار معنایی و روایی شعر بازتاب یافته‌اند.

در پاسخ به پرسش نخست، مشخص شد که کهن‌الگوی «قهرمان» در این شعر، در قالب شخصیتی تنها، آسیب‌پذیر و درگیر با تنش‌های درونی نمود یافته است. این «قهرمان»، اگرچه برخلاف الگوی کلاسیک، کنش‌گر نیست، اما از طریق گفت‌وگو با شخصیت «افسانه» با زخم‌های روانی خود مواجه می‌شود و نوعی کشمکش روانی را تجربه می‌کند. کهن‌الگوی آنیما نیز در قالب شخصیت زنانه و رازآمیز «افسانه» تجسم یافته است؛ شخصیتی که همدلی، دلداری و هدایت روانی را در سطوحی نمادین بر عهده دارد و قهرمان را به تأمل درونی سوق می‌دهد. این دو کهن‌الگو از طریق تعامل‌شان، در شکل‌گیری و تحول تدریجی روان قهرمان نقش دارند.

در ارتباط با پرسش دوم، یافته‌ها حاکی از آن است که مفاهیمی چون ناخودآگاه جمعی و سایه، در لایه‌های زیرین شعر حضوری معنادار دارند. سایه‌های روانی قهرمان، در قالب شکست‌ها، دردهای اجتماعی و رنج‌های عاطفی ظهور می‌یابند. گفت‌وگو با افسانه نیز می‌تواند نوعی بازنمایی از مکاشفه در ناخودآگاه تلقی شود. این عناصر در هم‌تنیدگی با کهن‌الگوها، ساختار شعر را از یک روایت صرفاً عاشقانه به سفری روانی و معرفتی ارتقا می‌دهند.

پاسخ به پرسش سوم نشان می‌دهد که فرآیند فردیت‌یابی در شعر «افسانه» با سرگشتگی قهرمان آغاز می‌شود و در قالب سفری درونی برای خودشناسی تداوم می‌یابد. قهرمان با سایه‌های روانی خود، شامل ترس‌ها و هیولاهای درونی، مواجه می‌شود و به تدریج به آگاهی از ابعاد تاریک وجود خود دست می‌یابد. این رویارویی، زمینه‌ساز تحول روانی و گام‌نهادن به سوی بلوغ شخصیتی است. اگرچه پایان این مسیر در شعر قطعی نیست، اما نشانه‌هایی از آغاز روند تفرّد و حرکت به سوی یکپارچگی روانی در شخصیت قهرمان مشهود است.

در مجموع، شعر «افسانه» را می‌توان بازنمایی شاعرانه‌ای از سفر ناخودآگاه، مواجهه با سایه‌ها و تلاش برای رسیدن به «خود» در معنای یونگی آن دانست؛ سفری درونی، پر از تردید، اندوه و اشتیاق برای پیوندی عمیق‌تر با خویش.

۵- منابع

- اکرمی و دهقانی. (۱۳۹۴). نقد و بررسی رد پای «شب‌ها»ی موسه در «افسانه» نیما، فصلنامه پژوهش‌های ادبیات تطبیقی، دوره ۳، شماره ۵، صص ۲۷-۵۳.
- آلبویه لنگرودی، عبدالعلی. (۱۳۸۹). از یوش تا جیکور (بررسی دو شعر «افسانه» از نیما یوشیج و شعر «فی السوق القدیم» از بدر شاکر سیاب)، فصلنامه ادبیات تطبیقی، دوره ۱، شماره ۲، صص ۱-۱۶.

- ذبیح‌نیا عمران، آسیه. (۱۳۹۱). تأثیر و نفوذ رمانتیک هوگو، موسه و لامارتین بر افسانه نیما، پژوهشنامه ادب غنایی، دوره ۱۰، شماره ۱۹، صص ۷۶-۵۵.
- طاهر احمد، آمر. (۱۳۹۴). نظریه بیت شکسته از ویکتور هوگو تا نیما یوشیج، فصلنامه ادبیات تطبیقی (فرهنگستان زبان و ادب فارسی)، دوره ۶، شماره ۱۱، صص ۳۶-۶۵.
- طایفی، شیرزاد؛ رضائی، مهدی؛ قربانپور، سمیه. (۱۳۹۶). تأملی در منظومه‌های «افسانه» نیما و «حیدر بابایه سلام» شهریار از منظر رمانتیسیم، فصلنامه تاریخ ادبیات، شماره ۸۰، صص ۱۰۵-۱۲۹.
- عباسی‌سرداری، سوده؛ کاردگر، یحیی. (۱۴۰۲). بررسی ویژگی‌های غنایی در افسانه نیما یوشیج، پژوهشنامه ادب غنایی، دوره ۲۱، شماره ۴۰، صص ۱۳۵-۱۵۲.
- غلامحسین‌زاده، غلامحسین؛ طاهری، قدرت‌الله؛ کریمی، فرزاد. (۱۳۸۹). روایت‌شناسی نشانه‌ها در «افسانه» نیما، متن‌شناسی ادب فارسی، دوره ۲، شماره ۲، صص ۱۰۹-۱۲۸.
- غیبی‌پور حاجی‌ور، نجات؛ جهان‌بخت لیلی، امید؛ رجبی، فرهاد. (۱۴۰۱). مؤلفه‌های سورئالیستی در منظومه افسانه و إذا کُنتَ نائماً فی مرکب نوح، کاوش‌نامه ادبیات تطبیقی، دوره ۱۲، شماره ۴۸، صص ۸۵-۱۰۵.
- نودهی، کبری؛ نشایی، محمدرضا. (۱۳۹۷). ارتباط غیرکلامی، شاخصه سبکی منظومه افسانه نیما یوشیج، فصلنامه تخصصی زبان و ادبیات فارسی، دوره ۱۴، شماره ۱۵، صص ۸۹-۱۰۸.
- یوشیج، نیما. (۱۳۵۷). افسانه، به‌کوشش سیروس طاهباز، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

- Hillman, J. (1979). *The myth of analysis: Three essays in archetypal psychology*. Harper & Row.
- Jung, C. G. (1959). *The archetypes and the collective unconscious* (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1964). *Man and his symbols*. Aldus Books.
- Jung, C. G. (1969). *The archetypes and the collective unconscious* (2nd ed., R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press.
- Jung, C. G. (1973). *Psychological aspects of the persona*. In *Collected works of C. G. Jung* (Vol. 7, pp. 147-159). Princeton University Press.
- Neumann, E. (1954). *The origins and history of consciousness* (R. F. C. Hull, Trans.). Princeton University Press.
- Shamdasani, S. (2003). *Jung and the making of modern psychology: The dream of a science*. Cambridge University Press.